

HVA ER «HOFLOSS»? (2012)

Trond Nordby

Opphavet til «*Hofloss*»-navnet ligger i tåka. Prøver vi oss på navneforklaringer spunnet rundt «høg foss», ser jeg straks for meg Åfloen, Damhauga, Fosshaug, Tæstufallet og Mølla. Men assosiasjonene disse navnene vekker, er generasjonsavhengige.

Hofloss betyr noe annet for meg enn for Inger Noer, men Gunnar Strand husker end lenger tilbake enn jeg gjør. Tilsvarende var Hofloss noe helt annet den gangen John Faldaas herset på Kompanigard´n. For meg er Faldaas bare et navn i folketellingene. På ei liste som er lagt ut på nettsidene til *Hofloss historieforening*, står et navn som sier meg enda mindre, Ulfhedín. Dette må være gammelnorsk. *Var Hofloss et stedsnavn alt i middelalderen – med navngitte beboere?*

I en del andre spørsmål henger jeg med. I fjor startet Erlend Strand ei Facebook-side der vi kunne diskutere lokale stedsnavn. En dag var det lagt ute et fotografi med spørsmål om hvem bildet viste. Jeg så det med en gang: Asbjørn Andersen, også kalt «Ærderbærjen». Nå står han oppført med feil kallenavn «Ærderbærjern».

Asbjørn Andersen gikk under navnet «ÆRDERBÆRJEN», det vil si «han fra berget», ikke «han fra Berger». Spør alle på min alder eller de litt eldre, så får dere høre at han blei kalt «Ærderbærjen» – rett og slett fordi han under tømmerfløtinga satt på post i «ærder»-krattet ovenfor Mjærn´rudsfallat.

Dere har tatt poenget: Hvorfor skulle jeg gi et mer sannferdig bilde av Hofloss enn yngre, eller – for den saks skyld – eldre hoflossinger?

DET EVIG FORANDERLIGE

Kan alle enes om ett landskap som til alle tider har vært det samme – Hofloss-landskapet? Jeg tror ikke det. I hvert fall kulturlandskapet forandres sammen med driftsmåtene. Skog blir hogd, krattskog vokser opp. I våre dager tar krattskogen fullstendig overhånd.

Hva med husa? De største forandringene rammer driftsbygninger, fjøs og låver. Noen ganger bygges nye våningshus. Som oftest rives de gamle eventuelt bygges de om til ferieboliger. Kanskje står de falleferdige med spindelvev der hvite hårtopper med runde briller en gang tittet fram bak raude georginer i glaset.

På Tæstu´n er hovedbygningen «tatt av Veggen». Borte er også tømmeruthusa – låven og fjøset. Der disse stod, reiste Smal-Hans (Strand) sitt mausoleum, gjennom tidene Norges styggeste og mest malplasserte bygg. Der den første landhandelen i distriktet holdt til, bodde seinere forpaktere på Hælvarstu´n. Det huset brant ned under den siste forpaktern. Mølla og stua der Mjærnarfamilien bodde, er fjernet. Huset blei visstnok tatt ned og gjenreist på Vestlandet et sted.

De sosiale endringene har vært enorme. I fjor sommer lot jeg meg irritere over Facebook-snakket om bønder som var rike på gods og talenter. Jeg spurte hvor det blei av dem som sleit vettet av seg slik at pengene tilfløt bøndernes pengebøker. Da gikk Sigmund Engdahl til Folketellinga av 1865 og fant både husmenn, «kvener» og betlere.

Først i år, etter å hatt kontakt med Inger Noer da hun gjorde forberedelser til TV-serien «Hvem tror du at du er?», fant jeg ut at Hans Kjæla (Hans Gundersen Kjølén) og Hans Nordby (min bestefar) var søskenbarn. Det hadde jeg aldri hørt før, enda Kjæla'n de 8-10 første årene av mitt liv stadig var å se på vegen, som en vandrende tyristubbe. Var tausheten et utslag av snobberi på mi farsside? Var ikke Kjæla'n fin nok? Jeg går over til mine minner.

TØMMERFLØTING

Hva med *Hofossåa* med stryk og kulper – sølvbeltet som i årtusener har slynget seg gjennom landskapet. Herifra kommer de sterkeste minnene. Tre korte glimt:

- Fra da vi bodde i «gamlestua» oppe på Smestad, kan jeg huske en fjern dundring av tømmer som gikk gjennom damluka, slo mot skådammen og fôr nedover Tæstufallet. Den dumpe lyden gjorde det vanskelig å sovne.
- Jeg klamret meg svimmel til det mønjemalte rekkverket på dammen og så den gule vasstrømmen og tømmerstokkene suse under føttene mine. Lufta var fylt med vandamp ispedd søt lukt av bløtt tømmer.
- Tømmerflåtene lå på utsiden av to rader med lenser – festet i kjettinger til hver side av damluka, ei snurpenot med digert hull som samlet tømmeret til utløpet. Ute på flåtene stod fløterne og skyndte på tømmerstokkene med langskaftete tømmerhaker.

Dette er minner som sitter som spikra. Nå er tømmerfløtinga historie, og åa ligger der nesten gjengrodd, mens tømmeret fraktes på tunge lastebiler omgitt av giftblå eksos.

Vi guttungene gikk ofte innom «Wais'n». Han satt på posten i steinrøysa på Tæstujordet. Hvis Ærderbergjen ved Mjærn'rudsfallet signaliserte med hvitt flagg, var det «mugge» nede hos ham. Da heiv Wais'n seg på mopeden, som sjelden startet med en gang, og trampet opp Sagasvingen og varslet raudsprengt i fjeset at nå måtte damlukene stenges. Straks dro mannskapene ned til Mjærn'rudsfallet for å få løs mugga – i verste fall måtte de bruke dynamitt.

Det hendte Wais'n sovna av ølet. I edru tilstand, derimot, satt han standhaftig på sin post. Dass var det ikke der, og han turte knapt gå andre steder for å gjøre sitt «fornødne». Han beskrev levende hvordan det en gang gikk i buksa: «Å je dret å je bad!» Sjøl Wais'n henfalt til barnetroen da det indre trykket blei for sterkt.

Merk *monoftongeringen* «dret» i stedet for "dreit". Wais'n kom østfra på Finnskogen, innenfor det smale beltet med monoftongering som strekker seg fra Aremark i sør og nordover

gjennom Eidskog, Finnskogen, Trysil, Engerdal og videre langs fylkesgrensa til Sør-Trøndelag.

Slik også naturens orden tilsier, kom «Bakenden» til slutt: Jeg snakker ikke om Waisen nå, men om sluttrensken. Tømmer som lå att i kroker og viker blei slept med båt til dammen. Snart etter blei Åfloen tappa ned – omskapt til et gjørmehull med abbor, mort og gjedde.

Da «Veivokter´n» (Harald Hofoss) og Signe flytta fra Fosshaug til Strand, blei han svært opptatt av «stærslætten» - mest for å «græle». Opphavet til kravet lå trolig, uten at han nødvendigvis visste det, i en avtale av 1818. Det året kjøpte Det Ankerske Fideikomiss retten til å lage dam. Inntil da var Åfloen ei lang stille – omtrent slik Vesle-Åfloen er i dag. Fordi slåtteteigene blei satt under vatn, måtte sjøen tappes ned straks fløtinga var unnagjort.

SOMMERFERIE

De hvite *turnskoene* vi fikk straks snøen gikk, hadde alt fått blankslitte såler, overtrekket var grått av søle og med hull etter all ballsparkinga. Skoleåret var omme, og i to måneder slapp vi å høre Kubberud synge «*Mot i brystet, vett i pannen ...*»

Straks etter kom byfælka på ferie. I min verden var det Ågot og Karl Moen, søstera mi, Anne-Marit, Løken-familien, Tore Erlandsen, Ivar, Roger og Arnfinn Sørensen. Tor og Rolf Olsen samt Olaf (Laffen) Andersen var her året rundt. Per-Steinar Høgberg likedan, til han og resten av familien flytta.

Ågot og Karl hadde med seg Brandy Spesial og inviterte på snitter, kaffe og toddy. Som regel underholdt Baker´n (Torleif Brandvold) og Mjærnar´n (Victor Høgberg) med sang. Baker´n tok den muntre: «*Mens mannen var ute etter øl*». Mjærnar´n annonserte med alvorlig mine og stram bart hvor kom fra: «*Ack, Värmeland, du sköna ...*». En aften hadde de to tatt inn mer toddy enn snitter og begynte samtidig – på hver på sin sang. Da Mjærmar´n var ferdig, så han stivt bort på Baker´n: «*Ja, nu har jag gjort mitt. Nu får du göre ditt!*»

I sommerferiene var jeg mye på Mjærnrud, hesja høy og lukte turnips. Jeg var spesielt begeistret for Olivia Dala (Bergersen). Det hang nok sammen med at hun en heit sommerdag, da jeg krabbet rundt i turnipsåkeren, kom over Dalabekken med ei diger mugge bringebærsaft. Liknende velgjerninger blir også to andre husket for, Karla Strand og Emmy Mjærnrud (Emma Skaare).

Ellers sparket vi unger mye fotball på Snurujordet. Da jeg hadde bursdag, møttes gutter og jenter fra fjern og nær til dyst. Tæppa var egentlig havn for krøttera til Oliver Noer. Han likte dårlig at vi tråkka ned graset. I håp om å jage oss bort, smøg han stille opp gutua og gjemte seg. Vi så ikke så annet enn hodet og sikspencen stikke fram bak en stein. Han sa aldri noe. Etterpå har det slått meg at han kanskje var for fintfølende til å kjefta: Vi skulle bare vite at han så oss!

PÅ SKOLEVEG

De første skoleåra tok Per-Steinar, Ester Kalbakk og jeg følge til skolen. Den felles skolevegen begynte og slutta i gutua foran Tæstuhuset. På steintrappa kunne det stikke fram en busserull med hode for å spytte ut snus. Ett kjapt støt – som en klapperslange. Det var Smal-Hans som kvitta seg med «slagget».

I smia ved Mjærnerudssvingen holdt smeden, Lars Olsen, til. Verkstedet lå i første etasje, i andre etasje hadde han et krypinn med seng og kokeplate. Vi kunne høre sleggeslag og vatn frese da han stakk hesteskoen ned i bøtta til avkjøling, ellers så vi gjennom de sotbelagte vinduene den blågrønne sveiseflammen.

I helgene gikk jeg ofte innom «Sme´n» og lånte nøkkel til båten hans i Bækkjetjinnet. Med et innadvendt smil stakk han de butte fingrene ned i pengepungen for å fiske opp båtnøkkelen. Jeg trippa ivrig etter å få dra fjør, helst ei Gjøvik flyspoon av kopper med zulu silver. Kjøpt på butikken for kr. 2, 47.

Hofoss´ østgrense mot Hokåsen går ved Dalabekken. Der bodde Olivia og Bernt Bergersen. Han hadde vært smed, 150 cm lav, hun hjemmeværende sydame og 190 cm høy. Minst. Sjøl da de hadde passert åtti, kunne de gå kveldstur – hand i hand som et nyforelska tenåringspar. De blei født mange unger i Dala.

Olivia lo og smilte så vakkert. Det gjorde hun nesten bestandig, hvis hun ikke gjespa – så tårene trilla. En gang var hun hos Eldar-Kar´n Aarstad, enke med barn. Minstegutten Arne sang, og Olivia gjespa. Etterpå gikk Eldar-Kar´n rundt og skrøt av at´n Arne sang så vakkert at a´Olivia gret.

På andre sida av åa bodde Mjærnarfamilien. Også etter skoledagens slutt hang Per-Steinar og jeg i hop som erteris. Da Mjærnar´n begynte å dra på åra, snegla han stiv og giktisk de 100 meterne fra kverna og opp til huset. Han brukte minst en halv time på turen. Men replikkene kom som rifleskudd fra den runde skallen med stram hud og hvit bart.

EPISODER

I romjula 65-66 gikk jeg til Mjærnerud og ba Reidar Skaare om å få låne hest og slede. Da hadde jeg bodd ett år i Oslo og ville gjerne kjøre kanefart. Det hadde jeg knapt gjort tidligere.

Men en epoke var over. Etter traktoriseringa av landbruket fant ikke lenger bøndene grunn til å briske seg bak feite merrer. Nå var det traktor med lykt som ga status. Slik stilte bøndene til kanefart det året, en lang dur med skarpe frontly kløyvde desembernatta – samt skremte vrinsk fra én hest som nesten «flaug ut».

Søndag formiddag hørte som regel Møller´n på messa i Sveriges Radio. Jeg så aldri at han gikk i kjerka eller bedehuset, men som värmlending likte han å høre prestens tale på svensk. En søndag Per-Steinar og jeg herjet som verst, skrek han i: «*Tysst nu ungjäklar, nu fa´n lysner jag på högmässan!*»

Asbjørn Andersen snakket «halvemål» (som folk har gjort i Nordfjord, enda han kom fra Lunderseter). Han sa «hælj» for elg, og «ælj» for helg. Det samme gjorde for øvrig søstera, Gunda Seigerud. Da jeg var tre og et halvt år gammel, skulle Asbjørn være julenisse for meg. I det han steig inn gjennom døra, sa han «God ul!»! Jeg kjente umiddelbart att n: «*Dætta er´n Asbjørn Andersen!*» Han kom aldri meir julenisse til me.

Mitt liv på Hofoss hadde tre sentra: Kjøkkenbenken hos bestemor Minda Rismoen, butikktrappa og steina foran Tæsstufjøset – møteplassen på søndager. Hos bestemor fant jeg grunnlinja som historiker, samlingene på butikktrappa og i fjøsveggen tente sansen for historier.

Da vi satt foran Tæsstulåven en søndag formiddag, kom en syklist tråkkene forbi. Karla myste etter mannen: «*Håkken var detta?*» Mjærnar´n hadde svaret: «*Det var syster til moster til faster til Fa´en.*» Karla reagerte snurt: «*Du trur je er nysgjerrig, du!*». Møller´n: «*Det är just jämt hvad du är, det!*»

Fra butikktrappa kunne det høres latter, og gråt – som da budskapet kom om Stalins død. Jeg hadde aldri før sett voksne mannfolk grine, men da strigråt både Veivokter´n og Gunnar Tanga. Sjøl Hans ”Damma” Vold gråt en skvett, sikkert fordi han var så lettrørt.

SLUTTORD

Nils, mannen til Minda, døde ved juletider -44. Da var jeg ett og et halvt år gammel. Seinhøstes stavra han seg opp til Smestad og løfta meg i været. Jeg husker ennå vest og klokkelenke passere på veg opp. Her begynner mi historie om Hofoss, og den slutter drøyt 20 år seinere.

I januar 1966 lå Minda på dødsleiet. Jeg sto foran senga hennes og fortalte at nå dro jeg snart til Oslo for å fortsette studiene. Hun kasta et matt blick bort på meg: «*Har itte du studert nukk, nå?*» Underforstått, jeg hadde alt gått ett år på Blindern og før det på søndagsskolen (minst to-tre ganger), framhaldsskole og gymnas. Så slengte hun ut trumfkortet: «*Kom haug at hovmod står for fall!*»

Men Bufast-tida *var* over. Straks bestemor var jordfesta, den 8. januar 1966, dro jeg sammen med tømmerhoggere som etter 60-åras prisfall på tømmer hadde bytta ut øks og barkespade med hammer og snekkersag. I Oslo var det byggeboom, og nå var «dom innafær på bygg».

Her står jeg på nytt og deler mine minner fra 1943 til 1966 med dere. Jeg snakker som om «Hofoss» var noe fast – én gang for alle. Navnet står da også på flere kart og på to vegskilt, ett like ovenfor Dalabekken, ett omtrent der Grimkjælsvegen tar av fra Røgdenvegen. Men mellom disse skiltene er alt i stadig forandring.